

Државен совет за превенција на детско престапништво

ИЗВЕШТАЈ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО:

**РИЗИК-ФАКТОРИТЕ
ЗА ПОВТОРНИШТВОТО КАЈ ДЕЦАТА
ЗАРАДИ ПОДОБРА ПРЕВЕНЦИЈА
НА ДЕТСКОТО ПРЕСТАПНИШТВО**

**Истражувачи:
Проф. д-р Гордана Лажетик-Бужаровска
Проф. д-р Сунчица Димитријоска**

**1.01 Изворна научна статија
УДК: 343.91-053.6“406“:343.85(497.7)**

Декември, 2015 година

КОРИСТЕНИ АКРОНИМИ

ЗНР	-	Засилен надзор од страна на родители
ЗНЦСР	-	Засилен надзор од страна на центарот
ЗПД	-	Закон за правда за децата
ЦСР	-	Центар за социјални работи
ЈУ	-	Јавна установа
ЈУСЗ	-	Јавна уставова за социјална заштита
МПЗ	-	Мерки на помош и заштита
СПП/ППП	-	Социјална парична помош/Постојана парична помош

Извршно резиме

Повторништвото кај децата е недоволно истражуван феномен, којшто заслужува внимание со оглед на потребата да се утврдат ризик-факторите што придонесуваат за повторништво, а со цел градење стратегии за превенирање на идното криминално однесување кај децата и, секако, намалување на стапката на повторништво.

Основната цел на истражувањето е да се утврдат ризик - факторите, можностите и потребите на децата и да се процени успешноста на интервентните мерки како и да се направи анализата на етиологијата на повторништвото. Мултифакторски се причините што го предизвикуваат детското престапништво. Анализата се фокусираше врз три основни сегменти: семејните прилики во кои се раѓа, живее, воспитува и социјализира детето; индивидуалните карактеристики на детето-повторник во однос на неговото правилно воспитување, развоток и социјализација; и, трето, околностите поврзани со неговата криминална активност. Истражувањето се спроведе преку инструмент – образец за прибирање податоци од досиејата на децата-повторници и прашалник за мислењата на стручните лица во ЦСР.

Прифаќајќи ја пенолошката дефиниција за повторништво, со анализата се опфатени децата-повторници кои откако во претходните години сториле кривично дело и им била изречена мерка, повторно се јавиле во евиденција на ЦСР како повторници во текот на 2014 година, односно деца кои во текот на истражуваната година повторно сториле кривично дело.

ЈУ Завод за социјални дејности согласно законската надлежност за проучување на социјалните појави и унапредување на социјалните дејности со поддршка на меѓународен консултант во 2011 изготвил Општи стандарди за работа на стручниот кадар во ЦСР при давање социјални услуги во заштита на децата, а во 2014 изготвени се Стандарди и процедури за постапување на ЦСР каде што за децата во ризик и децата во судир со законот особено се важни Стандарди за раководење со предметот и стандарди за правда за децата.

Клучно резиме на наоди и препораки

Поаѓајќи од целите на истражувањето, клучните наоди се однесуваат на три аспекти: профилот на детето-повторник, детектираните ризик-фактори за повторништво и мислењата на стручните лица од ЦСР.

Истражувањето резултираше со сознание дека децата-повторници се од машки пол, на возраст од 13 години, по националност македонци односно роми, кои или се неписмени или се ученици во средно училиште, кај нив се забележува присуство на повеќе социопатолошки појави како предвесници на криминалното однесување кое се манифестира со сторување кривично дело од областа на имотниот криминалитет во група со други деца. Потекнува од дисфункционално семејство на релативно млади родители, со обезбедено станбено прашање, со основно или средно образование кои се невработени, корисници на СПП/ППП.

Главните ризик-фактори се поврзани со семејството на детето-повторник, мултиплицираните социопатолошки појави детето во судир со законот го преобразуваат во дете во судир со законот, невклученоста во образовниот процес, негативното влијание на врсниците, како и несоодветното институционално постапување.

ЦСР е обврзан да развива, да обезбедува услуги и да реализира програми за континуирана поддршка на деца во ризик и децата во судир со законот од аспект на задоволување на нивните индивидуални потреби и поддршка во нивниот развој.

I. МЕТОДОЛОШКА РАМКА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Предмет на истражувањето

Предмет на истражувањето е анализа на досиејата на деца-повторници согласно Образецот за прибирање на податоци.

Со истражувањето беа опфатени досиеја од 12 ЦСР и од ЈУ за деца и младинци со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение – Скопје и тоа:

- деца коишто имале пријава/постапка/мерка за сторено кривично дело во претходните години, а имаат нова пријава/постапка/мерка во 2014 година;
- деца кои имаат најмалку втора пријава/постапка/мерка во 2014 година.

Воедно, со цел да се добие претстава и за ставовите, потешкотиите, пречките, дилемите и предлозите за подобрување на состојбите на полето на работа со децата во судир со законот, предмет на посебна анализа и елаборација се и мислењата на стручните лица од ЦСР.

Цели на истражувањето

Основната цел на истражувањето е да се утврдат ризик - факторите, можностите и потребите на децата и да се процени успешноста на интервентните мерки како и да се направи анализата на етиологијата на повторништвото.

Специфичните цели на истражувањето се:

- да се добие претстава за реалната стапка на детско повторништвото;
- да се утврдат психосоцијалните карактеристики и потребата на децата во судир со законот;
- да се примени мултифакторски концепт со цел да дојде до израз мултикаузалноста на однесувањето на децата во судир со законот;
- да се детектираат слабите карики во процесот на воспитание и правилна социјализација
- утврдување на класични критериуми за избор на интервентна мерка;
- проценка на моделот на интервенција за деца во судир со законот;
- проценка на капацитетите на установите кои работат со деца во судир со законот и
- да се предложат мерки за надминување на состојбите имајќи предвид дека младите се одликуваат со различни биопсихолошки промени чија динамичност дава значајни можности за воспитување и социјализација.

Апликативна цел на истражувањето се мислењата на стручните лица од ЦСР во однос на потешкотиите во примена на позитивното законодавство, проблеми со кои тие се соочиле во практиката и нивните предлози за надминување на согледаните состојби, знаењето и вештините на персоналот во ЦСР којшто работи со деца во ризик и деца во судир со законот, како и да се добијат сознанија за соработката меѓу партнерите во поддршка на децата и младите во ризик и во судир со законот.

Инструменти

За потребите на истражувањето, проектниот тим разви два прашалника:

- **Образец за прибирање податоци за ризик-факторите што предизвикуваат повторништво кај децата во судир со законот** – којшто е структуриран во неколку делови: податоци за детето; податоци за семејството; податоци од почеток на „криминалната кариера“ до 31.12.2014; факти поврзани со сторените кривични дела и профилот на детето во судир со законот;
- **Прашалник за стручните лица во ЦСР** – во којшто од стручните лица се бараше мислење во однос на: проблемите со кои најчесто се среќаваат во практиката; предлози за подобрување на законската норматива; предлози за подобрување на практична соработка со другите органи; предлози за подобрување на соработката со родителите и децата во судир со законот.

II. РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО¹

Главни наоди

1. Профил на дете-повторник

Од анализираните податоци може да се направи напор за определување на главните карактеристики што би го чинеле профилот на детето-повторник:

Профил на дете-повторник		
<ul style="list-style-type: none"> * Дете од машки пол * На 13 годишна возраст * По националност македонец/ром * Никогаш не бил вклучен во образовен процес vs. ученик во средно училиште * Постојат социопатолошки појави * добра здравствена состојба 	<ul style="list-style-type: none"> * Живее со обата родител и има статус на брачно дете * Родители на возраст меѓу 20 и 30 г. при раѓање * Родителите со основно или средно училиште, * Родителите се невработени vs. таткото работи, мајката не работи, * Корисници се на СПП vs. плата над 21.000 денари * живее во сопствена куќа * Дисфункционално семејство 	<ul style="list-style-type: none"> * Сторил тешка кражба во група со други деца * Изречени му биле МПЗ, потоа ЗНР, потоа јавниот обвинител во повеќе наврати се откажал од гонење поради мерка во тек, па му бил изречен ЗНЦС

1. Детектирани ризик-фактори за повторништво

Повторништвото кај децата е сигурен показател дека е неуспешна мерката за општествена односно казнена реакција што требала да доведе до превоспитување и правилна социјализацијата односно показател за отсуството на соодветна реакција со која би се постигнале наведените цели.

Како ризик-фактори за повторништво се утврдија следниве:

- Дисфункционално семејство:
 - неавторитетни родители;
 - слаба економска состојба;
 - присутни социопатолошки појави;
- Невклученост на детето во образовниот процес односно прекинат процес на образование;
- Негативно влијание на врсниците;

¹ Во резултатите од истражувањето не е вклучен делот од анализата на истражувачкиот тим во однос на Постапувањето на ЦСР со детето-повторник.

- дружење со врсници со криминално однесување;
- неприфатеност од соучениците;
- Несоодветно институционално постапување:
 - МПЗ без резултат;
 - зачестена целесообразност на јавен обвинител;
 - несоодветност на изречената мерка наспроти резултатите што од неа се очекуваат.

Анализа на добиените податоци во однос на ризик-факторите

ОПШТИ ПОДАТОЦИ ЗА ДЕЦАТА-ПОВТОРНИЦИ

1. Возраст на децата-повторници

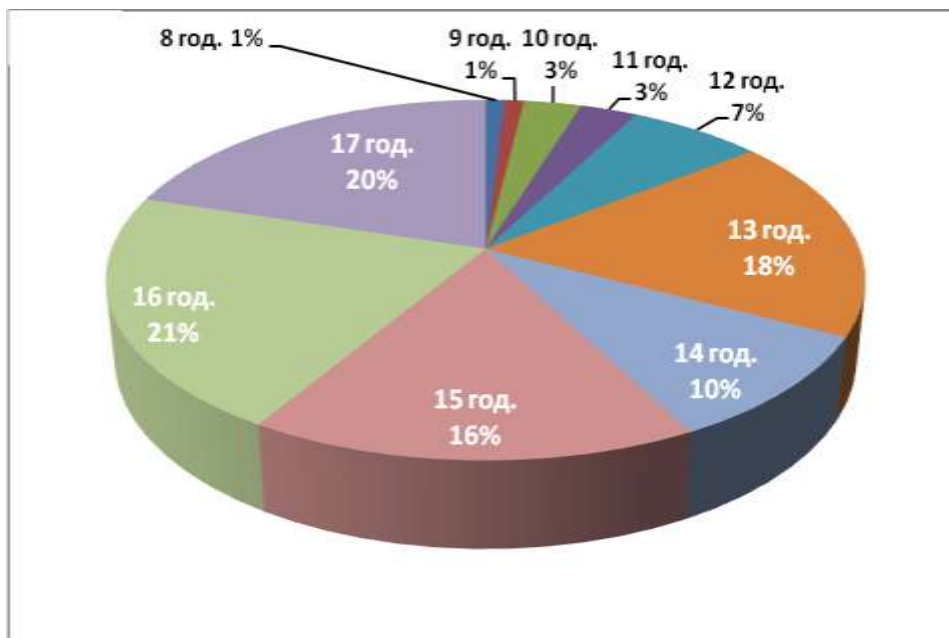
Во однос на возраста на децата-повторници корисно за анализата е доколку се вкрстат податоците за возраста што детето ја имало кога за првпат се впуштило во криминални активности и му е изречена мерка наспроти возраста што ја има во текот на анализираниот период – во 2014 година.

Во анализираните случаи возраста кога децата-повторници го презеле првото дејствие кое ги содржи сите обележја на кривично дело односно сториле кривично дело се движи од 8 до 17 годишна возраст.

Табела бр. 1: Возраст на детето-повторник		
возраст	при прво к.д. во %	во 2014 во %
8 год.	1	0
9 год.	1	0
10 год.	3	0
11 год.	3	0
12 год.	7	0
13 год.	18	1
14 год.	10	2
15 год.	16	6
16 год.	21	18
17 год.	20	30
18 год.	0	35
19 год.	0	8

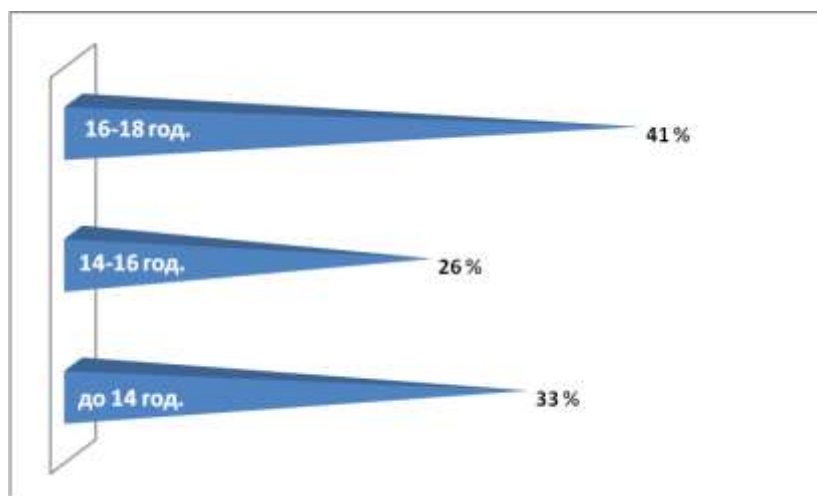
Најмладото дете-повторник сторил кражба на 8 години и е сместен во Детски дом „11 Октомври“ во Скопје. Sprema него се определени повеќе МПЗ за сторени повеќе од 20 кражби. Ова е единствениот анализиран случај којшто во текот на анализираниот период сеуште нема наполнето 14 години (родено е во 2001 година).

Загрижува фактот што во повеќе од една третина од вкупно анализираните случаи, односно во 33%, децата-повторници биле на возраст под 14 години, при што особено е застапена возраста од 13 години – со 18% учествува во вкупно анализираните случаи.

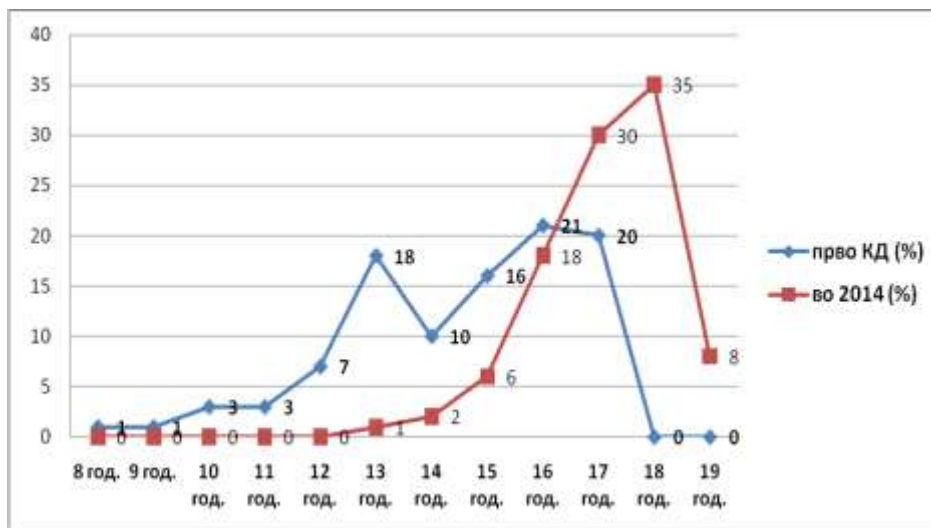
Графикон бр. 1: Возраст на детето при првото сторено кривично дело

Со цел да се добие претстава за старосната структура според возрасните групи, од подолу претставениот Графикон бр. 2 може да се заклучи дека со најголем процент во вкупниот број деца-повторници во текот на анализираниот период учествуваат децата во судир со законот со наполнети 16 години до моментот на полнолетството – 41%. Загрижува фактот што децата во ризик на возраст до 14 години кои презеле дејствие што ги содржи сите елементи на кривично дело претставуваат повеќе од $\frac{1}{4}$ од сите анализирани случаи, односно 26%.

Графикон бр. 2: Учество на различните возрасни групи при прво сторено кривично дело

Доколку овие податоци се вкрстат со податоците во однос на возраста на детето во 2014 година, којашто е предмет на анализа, состојбата е целосно поинаква. Имено, од Графиконот бр. 3 подолу, произлегува дека децата-повторници продолжиле со криминалната кариера сè до полнолетството, при што особено е застапена старосната група на деца-повторници во судир со законот на возраст од 16 до 18 години.

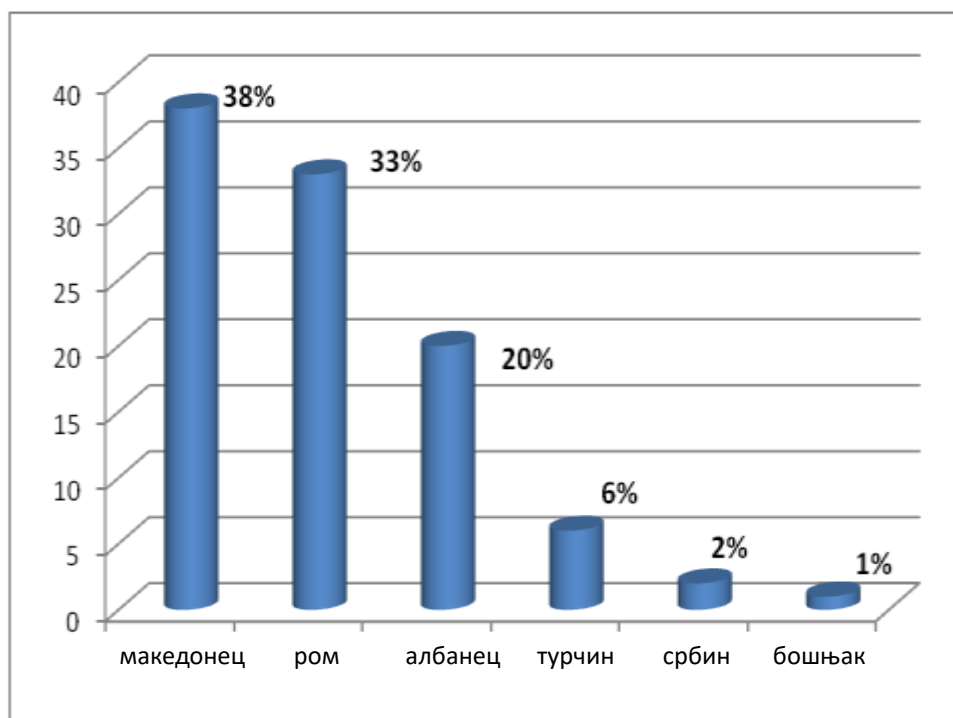

Графикон бр. 3: Сооднос на возраста при прво сторено кривично дело и дело сторено во текот на 2014 година

2. Родова и етничка припадност на децата-повторници

Од достапните податоци во анализираниите досиеја, само едно дете-повторник е од женски пол, додека сите останати 103 деца-повторници се од машки пол.

Сите деца се државјани на РМ, но постојат разлики во однос на нивната етничка припадност. Имено, се забележува застапеност на деца со различна етничка припадност, а степенот на нивото учество во вкупно анализираниите случаи бележи големи разлики.

Графикон бр. 4: Етничка припадност на децата-повторници

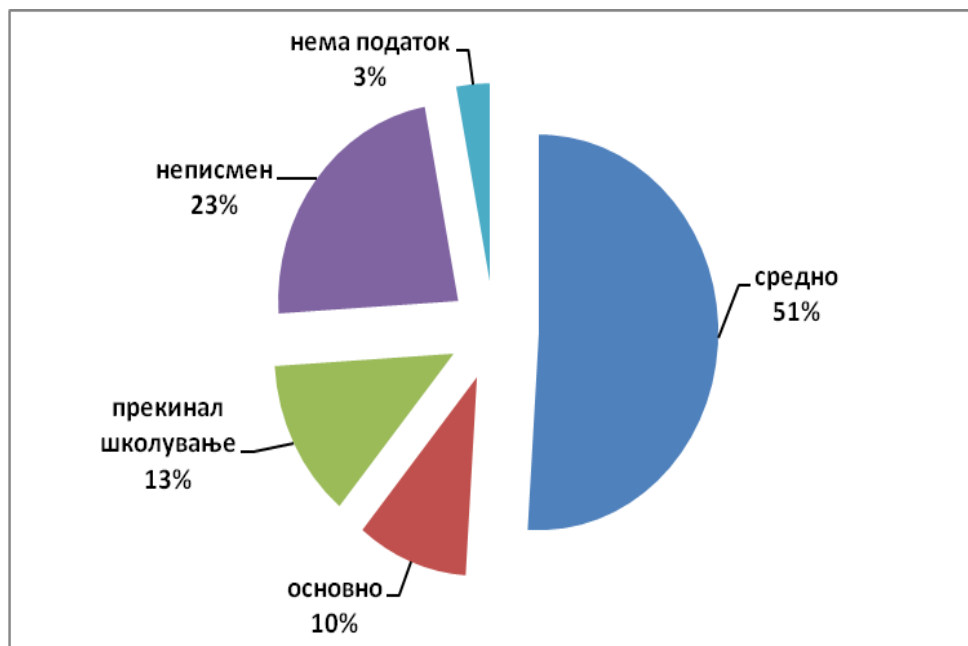
Од Графиконот бр. 4 евидентно е дека најголем процент од децата-повторници се од македонско етничко потекло – 38%, а по нив се децата-повторници од ромската популација – 33%. Децата-повторници со албанска етничка припадност чинат 20% од вкупно анализираниите. Незначително е учеството на децата-повторници од турска, српска или бошњачка етничка

припадност, со оглед на фактот што децата од овие три етницитети учествуваат со едвај 9% во вкупно анализирани случаи.

Анализата покажа дека во ниеден анализиран случај не се бележи различна етничка припадност на родителите на децата, од што произлегува дека во нашата држава не постои проблемот на „мешани бракови“ како ризик-фактор за делинквентно однесување кај децата.

3. Однос кон образовниот процес

Добиените податоци од анализата само ги потврдија досегашните сознанија за улогата на училиштето во правилниот развој и социјализацијата на детето. Загрижува податокот дека е многу близок соодносот на деца-повторници кои се во средно училиште – 51% во однос на оние кои се во образовниот процес (никогаш не биле во училиште односно го прекинале школувањето) – 36%.

Графикон бр. 5: Образовен статус

Од друга страна, иако е голем бројот на деца-повторници кои се вклучени во образовниот процес – вкупно 61%, од кои 10% се во основно училиште, а 51% се ученици во средно училиште, поразително влијае сознанието дека кај најголем дел од оние вклучени во образовниот процес се бележи нередовност на настава, лош однос кон соучениците и наставниците, слаб успех, вршење кривични дела во училиште или кон соученици и сл.

Во некои од анализирани случаи се забележува дека во ист ЦСР има цела група соученици од иста гимназија (ученици во III година – 17 години) кои заеднички вршат кривични дела. Се потврдува импресијата дека првата ризик-возраст е пред наполнети 14 години, а следната ризик возраст е 16-17 години односно адолесцентната возраст која носи ризици за впуштање во криминално однесување на коешто честопати му претходат прекршочни нарушувања на јавниот ред и мир (најчесто укор, но има и ЗНР) или полесни кривични дела кои се сметаат за ризик и за кои се определени МПЗ.

Иако сам по себе процентот на деца-повторници кои имаат недовршено образование е низок – 13%, а причините се различни (престанале да се образуваат откако завршиле основно образование; смениле неколку средни училишта но не успеале да ги совладаат училишните обврски; не го оформиле ниту основното образование), се забележува потреба од институционална помош за овие деца да се интегрираат во образовниот процес било преку вечерни училишта, изучување занаети и

стекнување вештини во средни стручни училишта кои ќе им бидат од помош да станат корисни членови на заедницата.

Загрижува податокот дека близу ¼ од сите анализирани деца-повторници се целосно неписмени, никогаш не биле вклучени во образовниот процес. Со оглед на нивната возраст, неписменоста е значителна пречка која само ќе генерира идни проблематични односно инкриминирачки однесувања. Неписменоста предизвикува стравувањето дека овие деца и како возрасни ќе продолжат со однесување кое нема да биде во согласност со општествено прифатливите норми.

4. Здравствена состојба

Во 95% од анализираниите случаи децата-повторници имаат добра здравствена состојба. Само во 5% од случаите се регистрирани здравствени проблеми, меѓу кои: психички проблеми; епилепсија; емоционални проблеми; хронична болест; дете со посебни потреби; лесен ментален хендикеп и пореметување во однесувањето.

5. Социопатолошки појави во однесувањето на децата

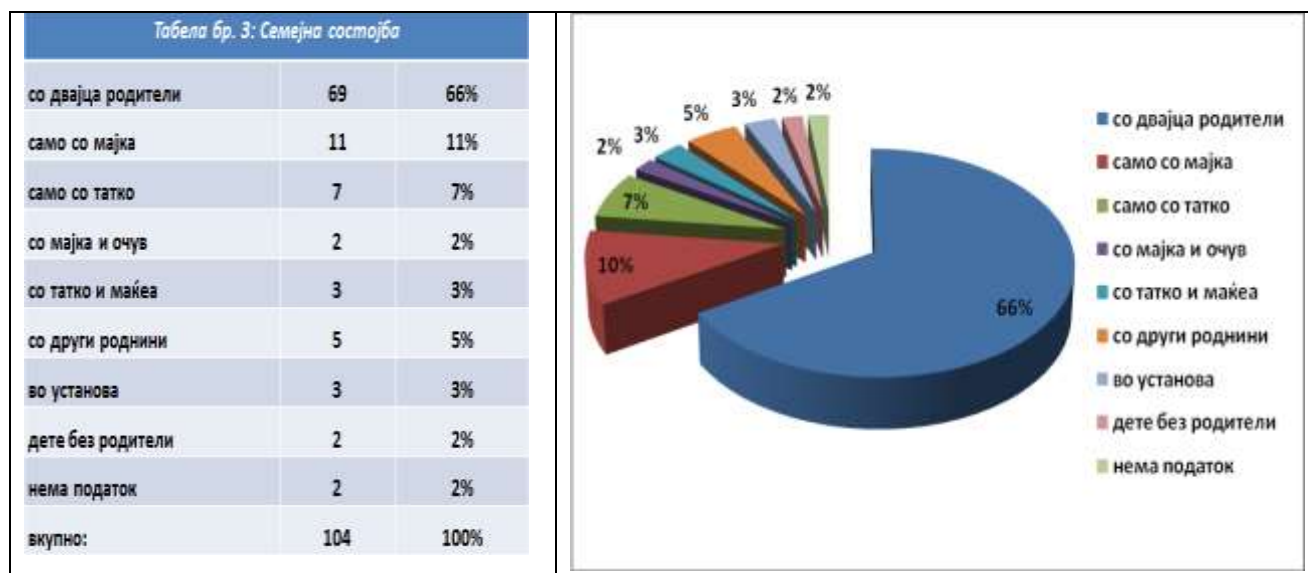
Во досиејата во коишто проектниот тим изврши непосреден увид, но и во доставените одговорени прашалници од ЦСР, се среќава присуство на повеќе социопатолошки појави во однесувањето на децата-повторници кои несомнено имаат голем придонес во однесувањето и инкриминирачките постапки на децата кои од деца во допир со законот прераснале во деца во судир со законот. Кај повеќе од 50% од децата се забележува присуство на социопатолошки појави, при што може да се забележат едновременно повеќе социопатолошки појави, а не е исклучен и извесен каузалитет помеѓу различните појави, којшто, во поголем број од случаите, се одвива според следниов редослед:

ПОДАТОЦИ ПОВРЗАНИ СО СЕМЕЈСТВОТО

1. Семејни прилики

Во однос на состојбата со семејството на детето повторник загрижува сознанието дека 66% од нив живеат со обата родители, а 71% имале статус на брачни деца во моментот на раѓањето. Ваквата констатација нужно наведува на потреба од натамошна анализа на што се должи проблематичното однесување и каде затајуваат родителските должности.

Во речиси секој втор анализиран случај се забележува дека детето е запуштено и дека семејството не е во можност да го контролира неговото однесување. Во поголем број случаи се работи за многудетни семејства кои не успеваат да бидат функционални во смисла на грижа, заштита, помош, но и контрола и надзор врз децата.

Табела бр. 4: Статус на детето-повторник во моментот на раѓањето		
во брак	74	71%
вонбрачна заедница	8	8%
во брак па се развеле	13	13%
татко непознат	2	2%
нема податок	7	7%
вкупно:	104	100%

Причините за ваквата состојба треба да се бараат во намален авторитет на родителите врз децата поради конзумирање алкохол, осудуваност, престој во затвор, слаба економска состојба на семејствата, напуштање на семејството од страна на еден или обата родители, развод или фактички раскината брачна заедница, нови вонбрачни врски во кои децата од претходните бракови недоволно се адаптирани, невработеноста и неможноста на родителите да го намалат јазот помеѓу желбите, можностите и потребите на детето.

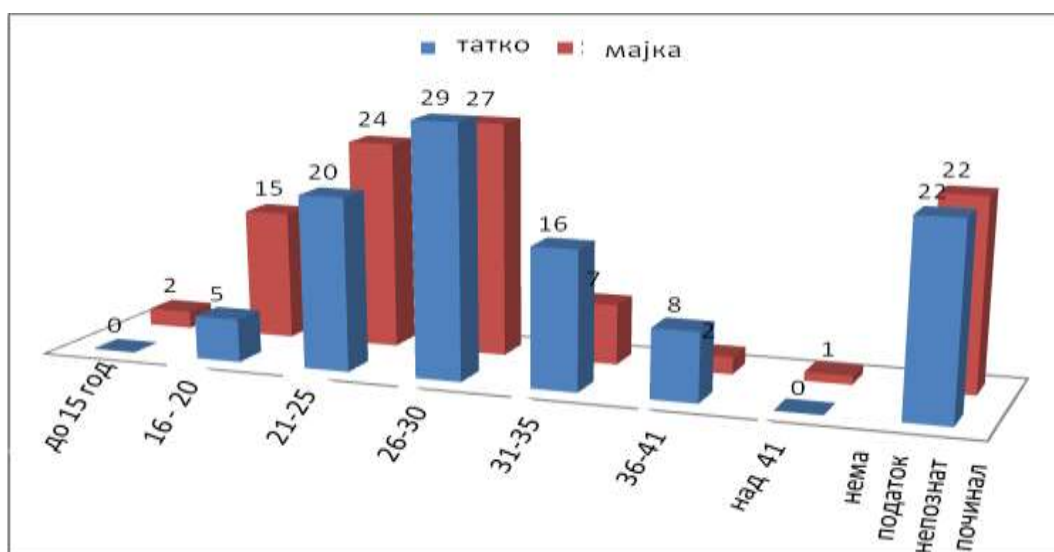
Во рамките на ова истражување посебно внимание се посвети токму на воочените проблеми во семејството. Од добиените одговори произлегуваат следниве присутни проблеми во семејството:

- лош однос со родителите, браќата и сестрите;
- конфликтен однос со таткото;
- криминално однесување на другите деца во семејството (браќа сместени во установа, браќа во затвор, вршење кривични дела со сопствен татко и брат);
- семејството го напуштил едниот родител (мајка во нова вонбрачна заедница; мајка во непознат правец; детето воопшто нема контакт со некој од родителите; таткото ги напуштил; татко во нова вонбрачна заедница таткото заминал во непознат правец кога детето било многу мало);

- обата родитела го напуштиле семејството - детето живее со баба; детето под старателство на чичко; дете во установа за деца без родители;
- обата родитела во затвор (за кражби, тешки кражби, трговија со дрога, запуштање и малтретирање на дете);
- ниедно дете во многудетното семејство не е вклучено во образовен процес (деца на улица);
- семејно насилство (насилство од страна на татко; дете жртва на семејно насилство од очув);
- родител на издржување казна затвор (најчесто таткото; во едно семејство обата родитела се во затвор, а едниот брат во установа, сестра во згрижувачко семејство);
- семејни конфликти кои се одразуваат врз децата (постапка за развод на бракот е во тек);
- злоупотреба на дрога во семејството (двајца браќа починале од предозираност; татко зависник; татко во затвор поради трговија со дрога);
- алкохолизам во семејството (најчесто таткото е зависник од алкохол; во некои случаи се лекувал, во повеќето и натаму конзумира алкохол);
- чергарски живот на семејството (децата не се вклучени во образовен процес; отсуство на елементарни станбени услови; татко без извод од родени);
- скитништво и питачење кај сите членови на семејството;
- хронична болест во семејството (депресија; психички болести; емоционални растројства; срцева болест; слепило; шизофренија);
- починат родител, а другиот нема доволен авторитет; другиот родител заминал; другиот родител основал нова брачна/вонбрачна заедница во која детето не се вклопило, не се адаптирало поради што кај него се јавува агресивност, анксиозност, несигурност, безобзирност, дрскост, непочитување, проблематично друштво и сл.
- детето има поддршка од таткото (таткото манифестира отпор и несоработка со ЦСР наместо да презема мерки детето да се корегира во однесувањето).

2. Возраст на родителите во моментот на раѓање на детето

Од интерес за проектниот тим беше прашањето за возраста на родителите во моментот на раѓање на детето кое подоцна тргнало по патот на инкриминирачко однесување во смисла на проверка на фактот дали во текот на испитуваната година се бележат случаи на младо родителство и дали тоа може да биде еден од ризик-факторите односно дали е голема разликата во години помеѓу родителите и децата што придонесува за недоволна комуникација и нагласен генерациски јаз.

Графикон бр. 6: Возраст на родителите во моментот на раѓање на детето

Од претставените податоци во Графиконот бр. 6, произлегува дека се забележува помлада возраст кај мајката (при што високи 15% од мајките се во старосна група од 16 до 20 години, што е релативно рана возраст за мајчинство). Во однос на обата родитела доминира старосната група од 26 до 30 годишна возраст во моментот кога станале родители. Поголем е процентот на татковци кои се во старосната група од 31 до 35 години, односно од 36-40 години, за сметка на малиот процент на мајки кои спаѓаат во овие старосни групи.

Загрижува фактот што во 22% нема податоци за возраста било поради непотполност на податоците достапни во досиејата, непополнети прашалници во однос на овој индикатор, непознат родител односно починат родител.

3. Образование и вработеност на родителите

Иако претходно беа елаборирани семејните прилики на децата-повторници кои придонесуваат за појава на нивно инкриминирачко однесување од рана возраст, односно поттикнуваат тие да продолжат со вршење кривични дела, корисно за анализата на ризик-факторите е краток преглед на степенот на образование на родителите и нивниот работен статус.

Табела бр. 5: Образовен статус на родителите			Табела бр. 6: Работен статус на родителите		
	Татко %	Мајка %		Татко %	Мајка %
високо	3	2	Вработен	31	12
средно	31	28	Невработен	40	65
основно	29	23	приватно/ повремено	12	4
недовршено	11	10	нема податоци	17	17
неписмен	8	23	Пензионер	0	2
нема податок	18	14			
вкупно	100%	100%	вкупно	100%	100%

Од презентираниите податоци во Табела бр. 5 произлегува дека обата родитела на децата-повторници во најголем процент (нешто повеќе од 2/3 од сите анализирани случаи) имаат основно или средно образование. Близу една третина од родителите спаѓаат во групата на лица со недовршено образование, неписмени или лица за кои во досието воопшто нема податок за образование.

На ваков образовен статус на родителите, логично се надоврзуваат проблеми со вработувањето. Имено, од податоците претставени во Табела бр. 6 јасно произлегува дека е најголем процентот на невработени родители (татко 40%, мајка 65%). Иако постои импресија дека појавата на проблематично и инкриминирачко однесување кај детето делумно се должи на вработеноста, еманципацијата и отсуството на мајката од домот, во оваа анализа ваквата импресија нема подлога. Токму напротив. Фактот што 65% од мајките на децата повторници се невработени, зборува во прилог на отсуството на семејна грижа и внимание и покрај отсуство на работни обврски. Загрижува што во најголем број случаи, стручниот тим од ЦСР оценил дека семејството не е во можност да го контролира однесувањето на детето.

Заклучокот е дека економско-социјалната состојба во семејствата до кои доаѓаат децата-повторници не е на задоволително ниво. Работниот статус на родителите очигледно е дека има големо влијание врз однесувањето на детето.

4. Материјални и станбени услови

За да се добие поцелосна слика за состојбите во семејството, на образовниот и работниот статус на родителите, се чинеше потребно да се обрне внимание и на материјалните и станбените услови во кои живее детето-повторник.

Табела бр. 7: Материјална состојба			Табела бр. 8: Станбен статус		
плата над 21.000	18	17 %	сопствена куќа		
плата од 10.000-21.000	14	13 %	солидно уредена куќа	46	44%
плата до 10.000	10	10 %	делумно адаптирана куќа	8	8%
СПП/ППП	27	26 %	2-3 соби без бања	12	12%
Пензија	2	2 %	импровизирано живеалиште	6	6%
сезонски/земјоделе	8	8 %	под кирија	4	4%
без приход	12	12 %	заедно со роднини	6	6%
нема податок	13	13 %	кај вонбрачен партнер	1	1%
			простории		
			доделени од општина	2	2%
			нема податок	19	18%
Вкупно:	104	100 %	вкупно	104	100%

Податоците претставени на погорните табели зборуваат во прилог на неколку заклучока:

- невработените во најголем дел (26%) се корисници на СПП,
- од вработените најголем е процентот на оние што земаат плата над 21.000 денари – 17%,
- близу ¼ од анализираниите претставуваат семејства кои се без приход и за кои нема податок за конкретни приходи (родители во непознат правец, дете во установа, дете кај роднини, родител во затвор и сл.).

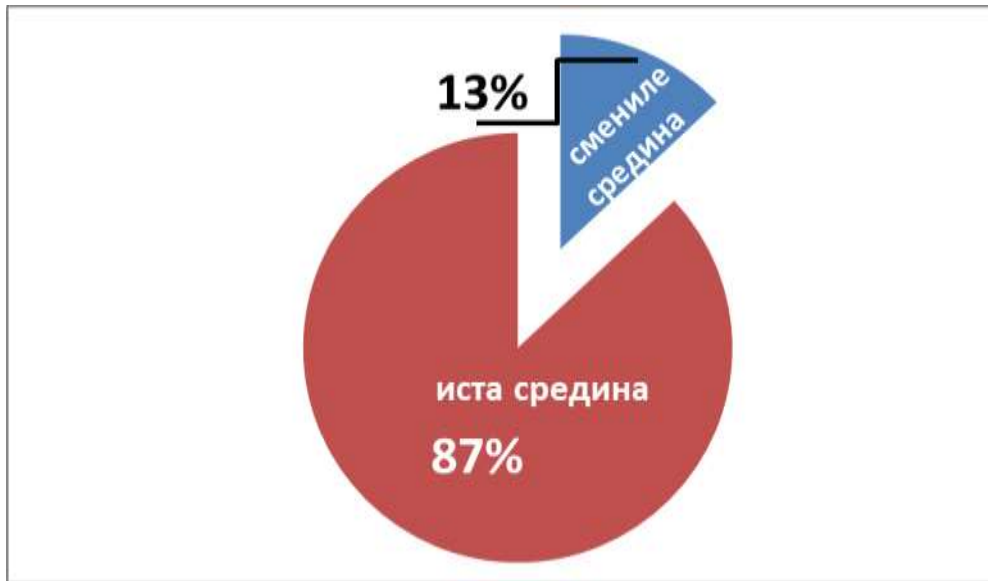
На ваквата материјална состојба се надоврзува станбен статус кој, на прв поглед изгледа дека не е така загрижувачки - 44% од анализираниите семејства живеат во солидни станбени услови. Сепак, првначниот впечаток се корегира со податокот дека близу 30% од семејствата немаат решено станбено прашање (немаат бања; имаат импровизирано живеалиште; живеат под кирија, со роднини или кај вонбрачен другар; а има и такви случаи кои живеат во простории дадени од локалната самоуправа на користење). Ако на овој процент се додадат 18% од семејствата за кои нема никаков податок во досиејата произлегува дека 48% од семејствата имаат сериозен проблем со нерешен станбен статус, делумно решен или привремено решен станбен статус.

5. Промена на местото на живеење

Во текот на истражувањето се прибираа и податоци кои упатуваат на различно место на раѓање и живеење на детето. Проектниот тим сметаше дека е корисно да се приберат овие податоци, бидејќи во криминолошката етиологија на инкриминираното однесување се укажува на значењето на внатрешните миграциони процеси кои имаат несомнено влијание врз адаптираноста на детето на средината за живот, прилагодување на нова образовна средина, промена на друштвото и разликите во навиките на врсниците, чувството на несигурност кое може да се манифестира како интровертност, но и како агресивност и нагласена фрустрираност.

Сепак, од добиените податоци евидентно е дека во тековната анализирана година, проблемите со промена на местото на живеење во однос на местото на раѓање е целосно ирелевантно, присутно е

во едвај 13% од случаите и не може да се смета дека претставува ризик-фактор кој придонел за појава и ескалирање на престапничко однесување кај децата.

Графикон бр. 7: Разлики во местото на раѓање и местото на живеење

ПОДАТОЦИ ЗА КРИМИНАЛНИТЕ АКТИВНОСТИ НА ДЕЦАТА-ПОВТОРНИЦИ

1. Сторени кривични дела

Во однос на сторените кривични дела најчести се тешките кражби. Се забележуваат деца во судир со законот кои сториле повеќе од 50 кривични дела тешка кражба, но зачудува и динамиката со која во некои случаи се вршат кривичните дела (во еден случај, детето во судир со законот сторило 28 тешки кражби за 4 месеци; во друг случај 18 тешки кражби за половина година; сторени близу 20 тешки кражби до наполнети 14 години; 20 кражби во тек на една година).

Во помала мерка во однос на тешките кражби децата извршиле кражби и разбојништва, но, иако поретко, се среќаваат и кривичните дела против:

- Имотот (Глава XXIII од КЗ)
 - разбојничка кражба;
 - одземање моторно возило;
 - оштетување туѓи предмети,
 - оштетување и неовластено навлегување во компјутерски систем;
 - изнуда;
- Животот и телото (Глава XIV од КЗ)
 - тешка телесна повреда и
 - учество во тепачка;
- Слободите и правата на човекот и граѓанинот (Глава XV од КЗ)
 - противправно лишување од слобода;
- Полова слобода и полов морал (Глава XIX од КЗ)
 - силување;
 - полов напад врз дете кое не наполнило 14 години;
 - задоволување полови страсти пред друг,
 - прикажување порнографски материјал на дете;
- Општата сигурност на луѓето и имотот (Глава XXVI од КЗ)
 - предизвикување општа опасност;
- Јавниот ред (Глава XXXIII од КЗ)
 - Насилство;

- недозволено држење оружје и распрснувачки материји;
- Човечноста и меѓународното право (Глава XXIV од КЗ)
 - криумчарење мигранти;
- Безбедноста на јавниот сообраќај (Глава XXVII од КЗ)
 - загрозување на безбедноста во сообраќајот;
- Здравјето на луѓето (Глава XXI од КЗ)
 - неовластено производство и пуштање во промет наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурзори.

Иако неочекувано, во дел од досиејата беше забележана *несоодветна правна квалификација* на преземените дејствија, па наместо разбојништво, кривичното дело беше квалификувано како тешка кражба.

Во овој контекст, зачудија и некои случаи кога *јавниот обвинител погрешно ја пресметал возраста на детето* (дека нема наполни 14 години), па по писмено укажување на стручните лица од ЦСР за исполнување на долната возрасна граница за дете во судир со законот, јавниот обвинител го процесуирал пријавеното инкриминирачко дејствие.

2. Карактеристики на извршените кривични дела

Групно вршење кривични дела. Децата во судир со законот во текот на анализираниот период најчесто кривичните дела ги вршеле во група од повеќе деца, група од деца и полнолетни лица или само со полнолетни лица. Забележани се случаи на вршење крајби и тешки крајби заедно со сопствени браќа, заедно со таткото и братот, заедно со блиски роднини или заедно со соученици.

Дејствија на извршување. Кривичните дела, со оглед на нивната природа се вршат дрско, безобзирно, со користење ладно оружје, со совладување на затворен простор, предизвикување пожар, присилба и обљуба, други полови дејствија, оштетување на туѓи предмети и сл.

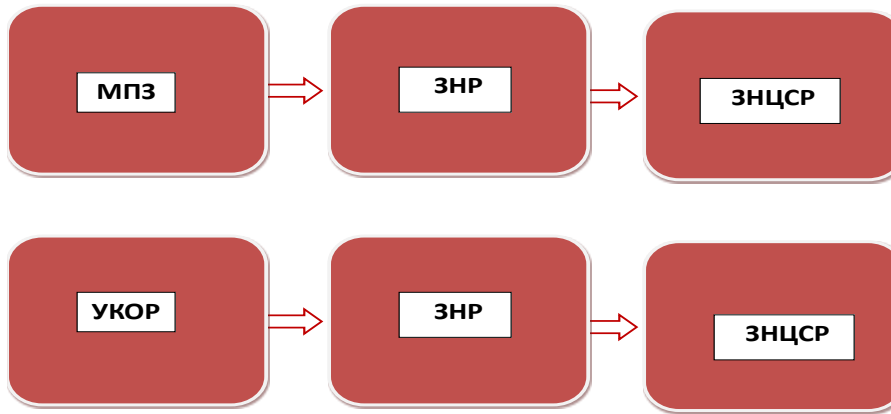
Специјален повтор. Основна карактеристика на сторувањето кривични дела е изразениот специјален повтор. Криминалната кариера, најголем број од анализираните деца (90%), ја започнале со тешки крајби и продолжиле да сторуваат нови тешки крајби во годините до своето полнолетство.

Општ повтор. Многу е мал процентот на оние деца-повторници кои во анализираниот период се впуштиле во вршење разнородни кривични дела или различни кривични дела во однос на ист објект на заштита:

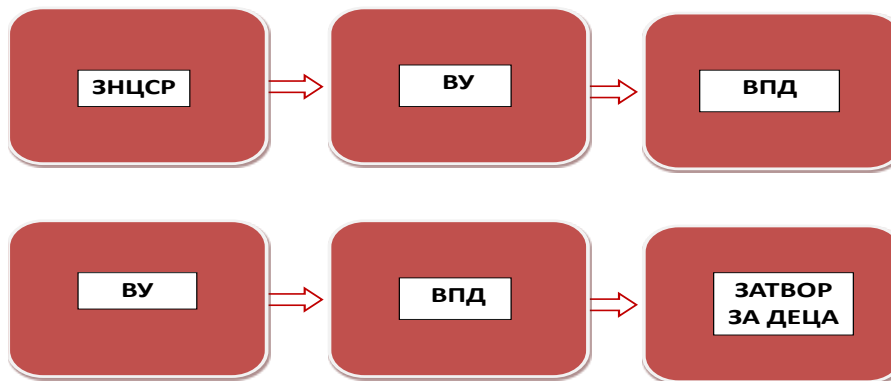
- разбојништво, тешка кражба, па прикажување порнографски материјал на дете;
- тешка телесна повреда, кражба па силување;
- одземање моторно возило, тешка кражба, па разбојништво;
- кражба, тешка телесна повреда, па силување;
- кражба, загрозување на безбедноста во сообраќајот па криумчарење мигранти;
- тешка кражба па изнуда;
- одземање моторно возило па оштетување и неовластено навлегување во компјутерски систем.

3. Изречени мерки и санкции

Во однос на изречените мерки односно санкции, вообичаено редоследот ги следи законските одредби, па мерките се изрекуваат според тежината, и тоа:

Но, во зависност од тежината на сторените кривични дела, возраста кога се тие сторени, околноста дали се сторени во група или не, последиците што ги претрпела жртвата/оштетениот и секако во зависност од семејните прилики на детето, санкциите во некои случаи го имаат следниов редослед:

Од анализата произлегува дека МПЗ не вродиле со плод, со оглед на фактот што криминалното однесување продолжило и ескалирало во смисла на број на кривични дела и тежина на сторените кривични дела. Ист е впечатокот и од мреката - ЗНР, мерка којашто честопати се изрекува неколкупати последователно спрема истото дете за поголем број сторени кривични дела.

Во два случаи е изречен затвор за деца:

- спрема дете кое започнало со кражби на 10 години, на 12 години е сместен во установа за деца со воспитно-социјални проблеми со решение на ЦСР, на 14 години е сместен во ЈУ за деца и младинци со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје, на 15 години му е изречена ВПД, на 17 години му е изречен затвор за деца;
- спрема дете кое на 14 години започнало со кражби, а потоа извршил повеќе тешки кражби; прво му била изречена ЗНР, а потоа ЗНЦСР; за полов напад врз дете под 14 години, на 17 години му е изречен затвор за деца;

Загрижува сознанието дека не е мал процентот на случаи каде што првата воспитна мерка се изрекла после повеќекратни сторени кривични дела (на пример, првата мерка после сторени 20 кривични дела за во временски период од една година, иако детето првото дело го сторило на 15 години). Иако, делумно ова се должи на интензитетот на сторување на кривичните дела, се чини

треба да се обрне внимание на преширокото користење на целесообразноста во вакви случаи. Недозволена е примената на целесообразноста за седум новосторени кривични дела откако е изречена мерката. Уште повеќе дилеми наметнува одлуката на судот, после толку кривични дела, а непосредно пред полнолетството на детето, да изрече мерка – засилен надзор од страна на центарот. Воспитните установи и воспитни поправните домови се наменети токму за деца во судир со законот кои манифестираат постојаност во сторувањата на кривичните дела и третманот преку мерките на засилен надзор е апсолутно неефикасен.

4. Постапувања кои заслужуваат дополнителна анализа

Проектниот тим во текот на анализата утврди некои постапувања за кои смета дека би било корисно да се укаже како на практики кои одат во прилог на грижа и заштита на детето-повторник, но и практики и постапувања кои се резултат на недоволна институционална грижа и не би требало да се повторуваат.

Добри практики:

i. одлука на судот

- во еден случај сосема оправдано судот не ја прифатил предложената мерка од ЦСР – ЗНР, имајќи предвид дека родителите биле во тежок конфликт поради тековна постапка за развод, па изрекол потешка мерка - ЗНЦСР; слично и во случај на дете без родители сместено во ЈУ за деца и младинци со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение – Скопје, кое наместо ЗНЦСР (како што предложил ЦСР), му била изречена заводска мерка - упатување во ВУ;
- оправдано е кога детето што со 10 години почнало да врши кражби, на 14 години со решение на ЦСР било сместено во ЈУ за деца и младинци со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение – Скопје, а веќе на 16 години е сместен во ВПД;
- ЦСР правилно предложил упатување на детето во ВПД, а судот го прифатил предлогот, спрема дете на 16 години, кое криминалната кариера ја започнал на 13 години и се јавува како сторител на бројни кривични дела против имотот, бидејќи е очигледно дека се за ова дете се потребни потрајни и засилени мерки за воспитување и превоспитување и негово целосно одвојување од дотогашната средина.

Лоши практики:

i. во однос на изречена мерка

- неоправдана е практиката за определување една иста несоодветна мерка на засилен надзор – ЗНР, во повеќе наврати кон исто дете, за повеќе сторени кражби, а воочена е несоработка со родителите со оглед на фактот што таткото е душевно болен (има шизофренија), а мајката постојано е надвор од домот (собира старо железо за да го прехрани семејството);
- на дете без родителска грижа, кое инаку има родители, но кај обајцата родителскиот капацитет е оценет како низок, изречена му е мерка ЗНР. Постои позитивен 6-месечен извештај од ЦСР до судот за имплементација на мерката, а детето продолжило со вршење кривични дела до полнолетството;
- не се непознати случаи кога судот не го прифатил предлогот на ЦСР, па наместо потешката мерка што ЦСР ја предложил (упатување во ВУ), судот изрекол ЗНЦСР. Погрешна е оцената на судот особено имајќи предвид дека, во конкретниот случај, таткото на детето бил непознат, мајката била во затвор поради запуштање и малтретирање на дете, а за детето се грижеле неговата баба и прабаба;
- во еден случај детето сторило кривично дело додека било на возраст од 17 години, но му се судело во време кога веќе станало полнолетно. Во меѓувреме сторителот основал свое семејство и станал татко, но судот му изрекол мерка на засилен надзор – ЗНР.

ii. постапки на ЦСР

- во некои случаи загрижува преблигиот пристап на ЦСР во однос на предлагање на мерката, односно некритички се поаѓа секогаш од најлесната мерка на засилен надзор – ЗНР. Имено, станува збор за дете со наполнети 14 години кое сторило тешка кражба заедно со три други деца. ЦСР дал предлог за ЗНР, без да води сметка за семејната состојба на детето (родителите на детето се во затвор, одземено им е родителското право, неговите браќа се наркозависници, а детето го чува баба со нарушено здравје). ЦСР во Наодот и мислењето од стручен тим навел дека бабата е со нарушено здравје и дека не претставува авторитет за детето, но сепак се одлучил за споменатата мерка;
- заслужува коментар случајот каде што ЦСР во два наврата кога судот барал предлагање мерка, тоа не го сторил, иако имал сознанија дека детето продолжува да врши кривични дела.

iii. целесообразност на јавен обвинител

- во некои од анализираните случаи се забележува зачестена примена на начелото на целесообразност од страна на јавниот обвинител со што се надминува смислата на постоењето на ова начело. Неговата преширока примена е на штета на детето кое не ја добива потребната заштитата и грижа:
 - детето започнало со кривично дело одземање на моторно возило, обвинителството го применувало начелото на целесообразност, па детето оставено само на себе се впуштило во сторување кривично дело разбојништва во група со други деца. Тешко би можело да се оправда откажувањето од гонење на обвинителот во вакви случаи;
 - во текот на истражувањето, проектниот тим имаше можност да анализира неколку досиеја во кои јавниот обвинител го игнорира Извештајот што тимот од ЦСР го проследил до судот во однос на успехот со кој се извршува изречената мерка, па иако извештајот е негативен, а детето во меѓувреме сторило уште неколку тешки кражби, јавниот обвинител се откажал од гонењето, по што судот го запрел постапувањето. Со ваквото постапување само се придонесува кон мултиплицирање на криминално однесување кое останало нетретирано и истото е на штета на детето;
 - загрижува забелешката дека и покрај девет нови пријави за сторени повеќе кривични дела, јавниот обвинител се одлучил за сите нив да примени целесообразност поради „мерка во тек“, иако е повеќе од очигледно дека ЗНЦСР е мерка која е неуспешна и не ги дала очекуваните ефекти во одвраќање на детето од криминалните активности;
 - детето сторило повеќе кривични дела и му е изречена мерка – ЗНЦСР; сепак детето продолжува да врши кривични дела и сторило уште шест нови тешки кражби, а сепак јавниот обвинител се откажал од гонење бидејќи има „мерка во тек“.

iv. одлука на судот

- ретки се случаите кога судот не ја прифатил мерката предложена од ЦСР, но загрижува што судот не дал образложение во овој правец во донесената одлука;
- детето сторило кривично дело одземање на моторно возило, па потоа тешки кражби и му е изречена мерка – ЗНЦСР. Потоа детето врши уште неколку тешки кражби и судот наместо да изрече построга санкција, бидејќи е очигледно дека ЗНЦСР не вродила со позитивни резултати, судот го запрел извршувањето на мерката;
- во случајот на дете без родители (таткото починал, мајката се премажила и нема контакт со детето) кое започнало со криминални активности на 12 години, и на 14 е сместено во ЈУ за деца и младинци со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје, погрешно постапувал обвинителот, кога наместо да ги следи предлозите на ЦСР (којшто предложил изрекување ВПД, бидејќи детето е во ВУ и оттаму бега во повеќе наврати и врши кривични дела), обвинителот во повеќе наврати применил целесообразност;

- на иста линија би била и забелешката во случај кога детето првото дејствие што ги содржи сите елементи на кривичното дело кражба го сторило на 11 години, кога во периодот до наполнети 14 години сторило близу 20 кражби и тешки кражби, секогаш во група со други деца, и кога наполнил 14 години на предлог од ЦСР судот изрекол ЗНР, иако станувало збор за многудетно семејство (со 9 деца), кое се занимавало со просјачење и скитништво. Слободно може да се оцени дека изречената мерка е преблага и несоодветно е да се очекува дека таа би можела да даде каков било ефект во смисла на одвраќање од сторување кривични дела во иднина. И навистина, во случајот детето продолжило со вршење тешки кражби (сторило 10 нови тешки кражби), а јавното обвинителство применил целесообразност во сите овие случаи. Потоа, за нови сторени тешки кражби судот определил ЗНЦСР, наместо некоја од заводските мерки.

III. ПРЕДЛОЗИ ЗА ИДНИ АКТИВНОСТИ

Институционални потреби

- Да се отвораат советувалишта за родители надвор од ЦСР во повеќе градови во РМ
- Активирање на воспитната мерка – упатување во центар за деца
- Да се активираат специјализирани згрижувачки семејства за сметување на дете со воспитно-социјални проблеми или дете сторител на кривично дело или прекршок
- Воведување програма за менторство со која ќе се унапредат капацитетите на ЦСР во социјалната работа со деца кои се во ризик и/или во судир со законот

Во однос на стручниот кадар во ЦСР

- Континуирана едукација на персоналот од сите надлежни институции кои работат со децата повторници со што би се почитувале надлежности и остварила поефикасна интервенција и поддршка на детето.
- Да се подобри мотивацијата и стратешкото усовршување на стручниот персонал
- Да се воведат работи во ЦСР во две смени

Во однос на технички и административни услови во ЦСР

- Потребно е подобрување на технички услови, проширување на просторни капацитети за работа и услови за теренска работа.
- Да се работи на развој на ресурси во локалната заедница за работа со деца повторници и нивните родители.

Во однос на меѓусекторската соработка

- Континуирана размена на информации за децата повторници и сеопфатни и координирани настапувања на воспитно образовни институции, институции од областа на социјална и здравствена заштита, државни органи и семејството на детето.
- Да се зајакне соработката ЦСР со локалната заедница заради социјална интеграција на детето

Предлози за подобрување на законската регулатива

- Преиспитување на можностите што ги дава начелото на целесообразност во ЗПД кога спрема детето има „мерка во тек“. Во оваа смисла потребно е да се земат предвид следниве аспекти:
 - целесообразноста не може да се примени ако мерката е во тек, а по повод ново сторено кривично дело од страна на детето, ЦСР доставил до јавниот обвинител негативен извештај во однос на успехот од имплементација на мерката;
 - секогаш кога веќе има определено мерка спрема детето, јавниот обвинител првин да се обрати до ЦСР во однос на успехот во спроведување на мерката, па потоа да донесе одлука во кој правец ќе оди постапувањето – целесообразност или кривично постапување;

- при одлуката дали да се примени целесобразноста да се води сметка за временскиот период што поминал од моментот кога е определена мерката до моментот кога детето сторило ново кривично дело;
- целесобразноста е оправдана ако по определената мерка спрема детето се откријат кривични дела што детето ги сторило пред да биде определена мерката.
- Притворот/куќниот притвор мора да се засметува и во траењето на воспитната мерка, во спротивно децата во судир со законот на кои им е изречена воспитна мерка се доведуваат во понеповолна положба одошто децата во судир со законот на кои им е изречена казна според ЗПД;
- Преиспитување на одредбата од ЗПД во однос на максималното траење на постапката спрема деца (чл. 88 ст. 2 од ЗПД), со оглед на фактот што законскиот рок во некои случаи има контрапродуктивно дејство и оневозможува преземање соодветна организирана кривична реакција со што детето останува без соодветна заштита и поддршка;
- Изградба на ефективен систем за покривање на трошоците на адвокатот, со цел адвокатите да бидат мотивирани да работат на полето на детското престапништво;
- Корекција на ст. 2 на чл. 76 во смисла јавниот обвинител да има обврска да се обрати до ЦСР, а не тоа да е оставено на диспозиција и оценка на јавниот обвинител, особено поради фактот што станува збор за потешок облик на кривични дела;
- Да се преиспитаат кратките рокови во ЗПД во однос на обврската на ЦСР за доставување Наод и мислење на стручен тим со предлог мерка/казна до судот.

STATE COUNCIL FOR PREVENTION OF CHILD DELINQUENCY

RESEARCH TITLE: RISK FACTORS FOR RECIDIVISM AMONG CHILDREN FOR BETTER PREVENTION OF CHILDREN'S DELINQUENCY

1.01 Original Scientific Article
UDK

Researchers:

Prof. Gordana Lažetić-Bužarovska, Ph.D

Prof. Sunčica Dimitrijoska, Ph.D

(Summary)

Recidivism among children is under-researched phenomenon in Macedonia. It deserves attention given to the need for identifying risk factors that contribute toward juvenile recidivism. The identifying of risk factors will enhance the process of creating strategies for preventing future criminal behavior of children as well as declining the rate of recidivism.

The main objective of the research is to determine risk - factors, possibilities and needs of children, assessing the effectiveness of intervention measures and analyzing the etiology of recidivism. Child delinquency is caused by multi-factorial reasons.

The research is focused on three main segments: family circumstances of the child; individual characteristics of the child recidivist regarding its proper upbringing, development and socialization; and, thirdly, the circumstances related to his criminal activity. The survey was conducted through qualitative approaches: i. collecting data directly from records of child offenders in Centers for social work; and ii. questionnaire for opinions of professional staff in the Centers for social work.

There are many risk factors that transform the child in touch with the law into a child in conflict with the law. The main findings of the research are as follows: child recidivist is a male, aged 13 years, from Macedonian or Roma nationality, either illiterate or a secondary school student. There are different socio-pathological phenomena as predictors of criminal behavior manifested by committing a crime. Most of committed crimes are related to property crime and were committed in a group with other children. The child recidivist belongs to a dysfunctional family of relatively young parents, with primary or secondary education, who are mostly unemployed. The child recidivist is not involved into the educational process and he is under negative influence of peers.

Center for Social Work is obliged to develop, provides services and implements programs for ongoing support of children at risk and children in conflict with the law in terms of meeting their needs and supporting their proper growth and upbringing.